

Simion CARP, doctor în drept, conferențiar universitar,
rector al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI

Elena CARP, master în drept

LECTURA CA METODĂ ȘI FORMĂ DE CORECTARE ȘI REEDUCARE A CONDAMNAȚILOR

Cei ce topesc multe lumânări în citirea cărților, tocesc și vederea ochilor trupului; dar cei ce n-au căutat niciodată pe slove, măcar că și-au păzit mai ascuțită vederea ochilor, însă neștiința i-a vârat în întuneric și în tartarul necunoștinței.

(Dimitrie Cantemir)

Summary

Character reveals pedagogical methods influence the activity of the subject teacher and education, depending on the purposes of the educational process, and the correct perception of the content and principles of this process. Knowledge of behavioral motivation, attitude and characteristics of subject education promotes the most effective ways to positively influence personality. Using various methods of teaching depends largely influence of personality characteristics, and the teacher's skill and authority in certain situations. One of these situations may be contingent place and people to be subjected to the educational process. It's about prisons and inmates serving prison sentences in such institutions.

Metodele de influență pedagogică reliefează caracterul activității pedagogului și al celor supuși educării, care depinde de scopurile procesului educativ, dar și de perceperea corectă a conținutului și principiilor acestui proces. Cunoașterea motivației comportamentale, a atitudinii și însușirilor celui supus educării favorizează identificarea celor mai eficiente metode de influență pozitivă asupra personalității.

Utilizarea diverselor metode de influență pedagogică depinde în mare măsură de caracteristicile personalității, dar și de măiestria și autoritatea pedagogului în anumite situații. Una din aceste situații poate fi locul și contingentul de persoane care urmează a fi supus procesului educațional. Este vorba despre penitenciare și condamnații care își ispășesc pedeapsa în astfel de instituții.

Prin urmare, realizându-se diferite metode de educare în penitenciare, este necesar de a se ține cont de o serie de circumstanțe:

- procesul de educare și corectare se realizează în instituții de tip închis, cu persoane private de libertate, care, deseori, au un nivel redus de instruire și o orientare criminală pronunțată;
- activitatea deținuților este strict reglementată de normele legislației execuțional-penale;
- micromediul condamnaților este nefavorabil din punctul de vedere al educației, deoarece este constituit din grupuri mici, în care persistă o serie de relații și procese de comunicare cu caracter negativ;

– condamnații sunt limitați în relațiile cu familia, părinții, rudele, organizațiile nonguvernamentale etc.

În procesul de reeducare a condamnaților în instituțiile de detenție se folosesc mai multe metode: convingerea, deprinderile, impunerea, încrederea. Fiecare din metodele menționate are caracterul său pedagogic, preconizat pentru un anumit efect de educare. Cheia succesului în educarea pedagogică o constituie alegerea corespunzătoare a complexului sau sistemului respectiv de metode. Totodată, este necesar de menționat că nu pot fi realizate toate obiectivele pedagogice propuse doar prin utilizarea unei singure metode.

Un element esențial în procesul educațional îl reprezintă cultura. Aceasta „...cuprinde o totalitate de aspecte intelectuale proprii unei persoane sau unui grup de persoane, care denotă o anumită stabilitate, și anume cea care poate fi numită „memoria lumii” sau „memoria societății”, fiind materializată în biblioteci, monumente, graiuri” [1, p. 83]. De exemplu, în penitenciarele din Franța deținuții au acces la toate domeniile culturii (lectură, artă plastică, teatru, muzică, dansuri etc.), fiindu-le puse la dispoziție mai multe ateliere artistice și biblioteci.

Formele principale ale muncii educative cu condamnații, prevăzute de legislația națională, sunt: activitățile educative; instruirea profesională; activități de creație; activități spirituale (religioase); consiliere psihologică; asistență socială; activități sportive; frecventarea bibliotecilor; activități în timpul liber; activitate de profilaxie individuală.

Participarea condamnatului la acțiuni educative se ia în considerare la determinarea gradului său de corijare, precum și la stabilirea măsurilor de stimulare. În ordinea de zi a penitenciarului pot fi prevăzute măsuri educative, participarea la ele fiind obligatorie pentru condamnați.

Prevederile art.35 din Constituția Republicii Moldova garantează dreptul cetățenilor la învățătură și dispune că acest drept este asigurat prin învățământul general obligatoriu, prin învățământul liceal și prin cel profesional, prin învățământul superior, precum și prin alte forme de instruire și de perfecționare.

Reieșind din prevederile constituționale, art.240 alin.(1) CE al RM stipulează că în penitenciare se organizează în mod obligatoriu învățământul secundar general al condamnaților.

De asemenea, art. 77 al Ansamblului de reguli minime pentru tratamentul deținuților arată că trebuie să se ia măsuri pentru a se desfășura instruirea tuturor deținuților capabili să profite de aceasta, inclusiv instruirea religioasă. Instruirea analfabeților și a tinerilor deținuți trebuie să fie obligatorie și administrația trebuie să vegheze cu atenție asupra acesteia. După posibilități, instruirea deținuților trebuie să fie în concordanță cu sistemul învățământului public, pentru ca aceștia să-și poată continua pregătirea fără dificultăți după punerea în libertate.

Nevoia de informare a fiecărei persoane în lumea liberă este una primordială, cu atât mai mult pentru cei din penitenciar. Atâta timp cât persoana nu are acces la bibliotecile din afara razei penitenciarului, accesul la informație devine o necesitate vitală. Persoanele private de libertate au aceleași necesități de a citi și de a se informa.

Art.240 alin.(5) din Codul de executare al Republicii Moldova stipulează că

în fiecare penitenciar funcționează o bibliotecă pentru uzul tuturor categoriilor de condamnați, adecvat alcătuită din literatură artistică și de instruire, iar condamnații sunt încurajați să frecventeze biblioteca. Fondul de carte se completează din contul veniturilor proprii de către Departamentul Instituțiilor Penitenciare, administrația penitenciarului, precum și din sponsorizări și donații cu concursul instituțiilor și organizațiilor interesate.

Deși această reglementare este obligatorie, totuși bibliotecile penitenciarelor nu sunt adecvat dotate. Diferite ONG-uri au încercat să promoveze prin cadrul anumitor proiecte accesul la informație în penitenciare, completând colecțiile bibliotecilor. Totuși dotarea acestora cu literatura necesară și adecvată timpului rămâne a fi insuficientă.

Fiecare deținut are nevoie de o evadare dincolo de orarul zilnic. Bibliotecile din penitenciare pot fi o primă atractivitate, reprezentând o formă de refugiu din atmosfera apăsătoare. Regimul restricțional din penitenciar pentru deținuți se transformă într-o necesitate mare de informare, recompensând alte necesități morale ale deținuților.

Datele statistice denotă faptul că cea mai mare parte a condamnaților sunt analfabeți, având un blocaj educațional, cu abilități vocaționale insuficiente, nivel înalt de boli mintale și instabilitate emoțională. Totuși, o dată la zece ore din timpul liber, un deținut citește o carte, ziar sau revistă. Astfel, deținutul care dorește să-și utilizeze timpul liber constructiv poate frecventa biblioteca penitenciarului, care i-ar îmbogăți cunoștințele într-un anumit domeniu sau nivelul de cultură în general.

Este evident faptul că biblioteca constituie sursa directă de informare și are un rol pozitiv pentru deținuți, ca și pentru întreaga societate. Ea promovează resurse cu suport educațional și recreativ, creând noi abilități și cunoștințe.

Toți deținuții ar trebui încurajați să utilizeze biblioteca, deoarece aceasta ar juca un rol important în pregătirea deținuților spre integrare în societate prin oferirea unui suport informațional cu caracter educațional și social [2].

Relațiile cu societatea pot fi ameliorate prin bibliotecile din închisoare. În cooperare cu bibliotecile publice din exterior, ele pot, în particular, să ocupe timpul liber ca și activitățile educative, adaptate intereselor particulare, nevoilor și capacităților deținuților. Anume în acest sens trebuie să fie înțeleasă regula 40 din Ansamblul de reguli minime pentru tratamentul deținuților, în care este stipulat: „Fiecare așezământ trebuie să aibă o bibliotecă pentru uzul tuturor categoriilor de deținuți, dotată suficient cu cărți instructive și recreative. Deținuții trebuie să fie încurajați s-o folosească cât mai mult posibil” [3].

În practică, bibliotecile din închisoare sunt deseori foarte limitate ca spațiu și cărți și sunt inaccesibile deținuților. Prejudicata că deținuții nu vor folosi sau nu vor putea folosi bibliotecile pentru că sunt inculți (analfabeți), sau pentru că ei nu manifestă un interes pentru acestea, este folosită ca scuză pentru o slabă preocupare care nu poate fi justificată. Programele educative și aprovizionarea cu cărți sunt niște mijloace eficiente de folosire a timpului liber în închisoare.

În întreaga Europă, procentul celor care nu știu să citească și să scrie este mai ridicat în penitenciare decât în afara acestora. Numărul deținuților complet

analfabeți este destul de mare; iar dacă adăugăm și numărul semianalfabeților (adică cei care sunt capabili să citească sau să scrie puțin, însă cu mari dificultăți), găsim închisori în care cel puțin o treime dintre deținuți prezintă astfel de probleme. Nu este ușor să obții date exacte într-un astfel de domeniu, pentru că depistarea și evaluarea acestui fenomen implică o serie de probleme. Linia de demarcare dintre alfabetism și analfabetism este cu totul arbitrară. Există, în realitate, un spectru care merge de la cei complet incapabili să citească sau să scrie, până la cei semianalfabeți, ajungând la cei care știu destul de bine să citească sau să scrie, dar au probleme mari la ortografie. Numeroase autorități îi definesc pe cei care au probleme de analfabetism ca pe niște oameni conștienți de faptul că prezintă dificultăți la citit și scris. În general, aceste persoane au o anumită instruire și un grad mediu de inteligență sau aproape mediu. Este important să menționăm faptul că problemele de alfabetizare prezentate aici trebuie să fie diferențiate, pe de o parte, de dificultățile lingvistice pe care le au străinii sau membrii minorităților culturale și, pe de altă parte, de dificultățile de învățare pe care le au persoanele cu un nivel de inteligență redusă.

Legislația națională și internațională prevede că accesul deținuților la literatura din biblioteca instituției este nelimitat. Totodată, schimbarea cărților la regim inițial și comun în penitenciare de tip închis, la regim inițial în penitenciarele de tip semiînchis, în izolatoarele de urmărire penală, în celulele izolatorului disciplinar, precum și a deținuților pe viață se efectuează cel puțin o dată la 10 zile [4].

Este important de menționat că bibliotecile din penitenciare ar trebui să conțină fonduri de documentare asupra regulilor din închisoare și a celor care vizează drepturile deținuților, inclusiv legislația națională privind deținerea în instituțiile de detenție. De exemplu, biblioteca penitenciarului nr. 16 din Pruncul conține 1890 exemplare de carte și publicații periodice. Din ele 470 sunt exemplarele Monitorului Oficial al Republicii Moldova; 78 exemplare – literatură juridică; 142 – literatură religioasă; 303 – literatură a autorilor români; restul literaturii este în limba rusă sau în alte limbi de circulație internațională. Biblioteca este frecventată periodic numai de către 89 de deținuți, fapt care denotă un grad foarte redus de interes al acestora față de lectură. Totodată, numărul redus de cititori mai este generat și de faptul că rudele sau alți vizitatori ai condamnaților le aduc, la solicitarea acestora, diferite publicații periodice sau alt gen de literatură care îi interesează și nu se găsește în bibliotecile penitenciarelor.

În ceea ce privește femeile condamnate, acestea sunt mai dispuse să citească decât bărbații deținuți în penitenciare. Este vorba, în special, de femeile care au copii minori și care încearcă, de fiecare dată, înainte de a se întâlni cu ei, să se inspire cu ceva nou din lectura existentă în biblioteca penitenciarului. Din aceste considerente, ar fi destul de binevenită completarea bibliotecilor respective cu ediții care ar prezenta interes pentru mamele deținute ce au copii aflați în afara penitenciarelor.

Același lucru se referă și la minorii deținuți. Pe lângă literatura necesară care trebuie să li se pună la dispoziție, este importantă și școlarizarea obligatorie a acestora. În acest context, ambele elemente constituie un pilon important care contribuie la dezvoltarea intelectuală și morală a minorilor, inclusiv a celor deți-

nuți. În consecință, cu cât mai înalt va fi nivelul de educație și instruire al minorului, cu atât mai ușor îi va fi acestuia să se resocializeze și să nu admită greșelile comise anterior condamnării.

Conform sondajului desfășurat în penitenciare, 88,5% dintre condamnați, la întrebarea dacă le sunt accesibile mijloacele de informare în masă (radioul, televiziunea, presa), au indicat că le sunt accesibile și, respectiv, 11,5% au indicat că le sunt accesibile doar parțial [5, p. 92].

Este bine ca deținuții să fie încurajați să citească literatură de calitate, să se realizeze dezbateri în legătură cu evenimentele apărute în presă, care interesează procesul de reinsertie socio-culturală. Deși divertismentul nu trebuie să lipsească cu desăvârșire din preocupările organizatorilor de activități culturale, acesta trebuie să ducă la destindere și confort spiritual, nu la descoperirea unor noi surse de încordare, de agresiune verbală între deținuți sau la transformarea penitenciarului într-o instituție „veselă”, pentru a nu-și pierde caracterul de constrângere.

Bibliotecile din penitenciare nu trebuie să fie doar o colecție de cărți; ele ar implica și o disponibilitate de personal calificat care să poată transmite informații, explicații sau sfaturi utile. Or, în astfel de biblioteci aceste posturi sunt ocupate de persoane din mediul condamnaților, care deseori sunt departe de a face față cerințelor față de un bibliotecar.

Bibliotecile din instituțiile penitenciare nu pot să ofere, în mod obișnuit, o alegere exhaustivă de cărți. În consecință, este important ca de fiecare dată când este posibil, ele să fie în strânsă legătură cu serviciile de documentare externe, astfel încât deținuții să aibă un acces maxim la o mare varietate de surse literare.

Un număr mare de cărți și literatură existentă în stocul bibliotecilor din penitenciare este de natură religioasă.

Recomandarea 1720 (2005) a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei privind educația și religia statuează: „Religia fiecăruia, inclusiv opțiunea de a nu avea nici o religie, este o chestiune strict personală” [6].

Constituția Republicii Moldova garantează, în articolul 31, libertatea religiei și enunță principiul autonomiei cultelor față de stat, iar în art. 41 se menționează că cetățenii se pot asocia liber în partide și în alte organizații social-politice.

Conform art.207 CE, condamnatului îi este garantată libertatea conștiinței și libertatea confesională. El este în drept să profeseze orice religie, să nu profeseze nici o religie, să-și exprime liber convingerile religioase și să acționeze în conformitate cu ele, inclusiv să se alimenteze, din cont propriu, în conformitate cu religia profesată, în condițiile prevăzute de prezentul cod și de Statutul executării pedepsei de către condamnați.

Realizarea dreptului la libertatea conștiinței și libertatea confesională nu trebuie să contravină ordinii interioare a penitenciarului, nici să lezeze drepturile și libertățile altor persoane.

Fiecărui deținut trebuie să i se asigure, în măsura posibilităților, satisfacerea necesităților religioase, participarea la serviciile divine organizate în așezământ, distribuirea cărților și a altor publicații de educație și instruire în domeniul religiei sale.

Conform rezultatelor sondajului desfășurat în penitenciare, la întrebarea

dacă se consideră religioși, 84,6% dintre condamnați au răspuns că sunt religioși, iar 15,4% au indicat că nu se consideră astfel. Totodată, 38,9% dintre șefii de sector au indicat că religia îi atrage pe condamnați, în primul rând, pentru posibilitatea de a se pocăi pentru faptele comise, precum și drept urmare a credinței în Dumnezeu; 38,9% au indicat obținerea unei susțineri morale și de alt gen; 22,2% au indicat asupra apariției în viață lor a ceva nou, neobișnuit, un fel de a petrece timpul. La întrebarea dacă consideră că s-a îmbunătățit comportamentul condamnaților care contactează regulat cu preotul, 72,2% dintre șefii de sector au răspuns că s-a îmbunătățit; 22,2% au indicat că a rămas același și 5,6% dintre respondenți au indicat că le este dificil să răspundă. Astfel, observăm că majoritatea absolută a șefilor de sector au remarcat rolul pozitiv al religiei în procesul corijării condamnaților [5, p. 97].

Pentru exercitarea mai eficientă a dreptului la libertatea spirituală, deținuții participă la programele confesiunilor religioase din închisori. Preoții parohi vin în penitenciare în funcție de nevoile și dorințele deținuților. Nu este limitat numărul confesiunilor și comunităților religioase care cooperează cu penitenciarele. În prezent, în penitenciarele Republicii Moldova activează 11 confesiuni religioase din cele 21 oficial înregistrate [7, p. 86].

Numărul de deținuți și disponibilitatea locurilor de adunare vor dicta posibilitatea de cult pentru cei care aparțin unei religii minoritare în cadrul populației deținuților din penitenciar. Totuși este important ca această diferență numerică să ducă doar la o diferențiere cât se poate de mică. Îndeosebi când există o religie de stat, trebuie să se aibă grijă ca penitenciarul să nu furnizeze doar un loc de cult echipat cu obiectele de rugăciune ale acestei religii. Dacă persoanele de diferite credințe folosesc acest loc de cult, obiectele de rugăciune trebuie să fie mobile, astfel încât să nu ofenseze celelalte grupuri minoritare.

Un exemplu de impunere religioasă ne poate servi cazul dintr-un penitenciar din SUA. „Deținuții unei închisori au înaintat în justiție un dosar în care îl acuză pe șeriful instituției pentru că le interzice să citească altceva decât Biblia. Persoanelor închise în penitenciarul din Berkeley nu le este permis să-și citească corespondența, citații juridice și niciun fel de publicație tipărită. În plângerea oficială este notat că singura carte aprobată de șeriful H. Wayne DeWitt este Biblia. Mai mult, paznicii le oferă exemplare din Biblie deținuților. Unul dintre prizonieri, evreu, s-a plâns că deși a cerut să i se aducă Tora, a fost refuzat. Prin aceeași situație au trecut și doi musulmani, cărora li s-a spus că pot citi Coranul doar dacă familia le aduce Cartea Sfântă. Oficialii închisorii au declarat că instituția nu are nici o bibliotecă, însă neagă că ar fi fost atât de stricți în ce privește opțiunile de lectură ale deținuților [8].

Însă este foarte important de menționat că atunci când un deținut sau un grup de deținuți cu convingeri religioase extreme, care pot pune în pericol libertatea, sănătatea sau chiar viața altor persoane (de exemplu, aplicarea violenței în numele religiei), administrația închisorii este obligată să ia măsurile necesare pentru protejarea tuturor condamnaților de consecințele ce pot urma.

Pentru a spori interesul condamnaților față de lectură, este oportună în opinia noastră, acordarea unor facilități de genul acordării deplasărilor de scurtă

durată în afara penitenciarului în condițiile art.217 CE al RM, sau reducerea termenului de pedeapsă în condițiile art. 91 CP al RM. Drept exemplu, putem oferi cazul deținuților brazilieni, „...care își vor putea reduce termenul de detenție în funcție de numărul de cărți citite. Programul intitulat „Răscumpărarea vinii prin lectură” va fi aplicat mai întâi în patru închisori federale, urmând să fie extins și la celelalte penitenciare din țară dacă va da rezultate. Astfel, pentru fiecare carte citită termenul de închisoare va fi redus cu 4 zile, într-un an luându-se în considerare 12 cărți. În acest fel, deținuții își vor putea reduce termenul de detenție cu 48 de zile în fiecare an. Deținuții vor avea posibilitatea să aleagă între cărți de artă, de filosofie și lucrări de popularizare a științei din biblioteca închisorii. Între 21 și 30 de zile sunt atribuite lecturii unui volum, după care ei vor trebuie să scrie un eseu despre cele citite, urmând ca verdictul să-l dea experți din penitenciare. În cazul în care unul din ei va fi prins că plagiază sau copiază, acesta va fi lipsit de dreptul de a mai participa la programul respectiv” [9].

De asemenea, considerăm oportună implementarea tehnologiilor moderne în vederea asigurării deținuților cu cărți și literatură necesară. Astfel de tehnologii ca audiobook-urile ar fi o soluție eficientă și oportună pentru o parte din deținuți care nu cunosc literele și nu pot să citească sau pentru cei care nu doresc să citească cărți din bibliotecă.

Adulții care au probleme de citit și scris le confruntă și le depășesc în diferite moduri. În acest context, este nevoie de imaginație și de eforturi pentru a oferi acestor categorii de persoane orice fel de ajutor atât în timpul cursului de alfabetizare, cât și în timpul programului educațional. Computerele, mașinile de scris, casetofoanele, ziarele și cărțile sunt instrumente care pot funcționa în mod diferit, în funcție de beneficiar (deținut). Sporirea numărului de ziare și reviste redactate de deținuți și folosirea în cadrul orelor de alfabetizare a textelor scrise de către aceștia pot crește în mod considerabil încrederea în ei. Se apelează destul de des la astfel de materiale în închisorile din Irlanda de Nord, iar o serie de „povești” scrise de deținuți au fost publicate pentru uzul celor din lumea exterioară. Același lucru este valabil și în privința altor mijloace de exprimare, cum ar fi dezbaterile, arta dramatică, activitățile artistice, muzica, arta fotografică, artizanatul, educația fizică. Este foarte important ca celelalte activități educative organizate pentru deținuți, cum ar fi cele menționate anterior, să fie la fel de accesibile și deținuților care nu pot scrie și citi. În special, bibliotecile ar trebui să găsească modalități de a-i atrage pe deținuții care nu au obiceiul de a citi. Aici ar trebui să existe cărți tipărite cu litere mari și cu un conținut ilustrativ bogat, precum și versiuni simplificate, dar pentru nivelul adulților.

Fondul de carte al bibliotecilor din penitenciare este completat din diverse surse, marea majoritate fiind literatură învechită moral. Este evidentă necesitatea completării fondului de carte cu literatură artistică, juridică etc.

Lectura în penitenciare trebuie să fie ca o deprindere pentru condamnați. Metoda deprinderii ține de organizarea unui comportament corect al condamnaților, în educarea obișnuințelor corecte. Omului îi este insuficient de a cunoaște cum să procedeze, mai are nevoie de a acumula experiența comportamentului social valoric. Pentru aceasta este necesar ca la el să fie dezvoltate trăsăturile eti-

co-morale și formate obișnuințele corespunzătoare. Renumitul pedagog rus K.D. Ușinski numea obișnuințele (deprinderile) drept „capital firesc, din care toată viața cresc dobânzi”. Un alt savant rus, A.S. Makarenko, sublinia că „nu trebuie doar să cultivi în propria persoană o atitudine corectă și satisfăcătoare asupra obiectivelor, dar și să înrădăcinezi în Eul tău deprinderi corecte, încât atunci când vom proceda corect să nu o facem deoarece așa am gândit, dar pentru că altfel nu am putut proceda, aceasta fiind o deprindere” [10, p. 82].

Un rol deosebit în vederea orientării activității condamnaților îl reprezintă pasiunile. Anume atunci când se desfășoară activități educative cu condamnații trebuie să se țină cont de astfel de pasiuni pozitive, cum sunt: lectura, muzica, teatrul, filmul, creația etc.

În concluzie, constatăm că, pe lângă numeroasele metode de educare și corectare a deținuților, lectura existentă în bibliotecile instituțiilor penitenciare constituie un mijloc important de lărgire a posibilităților deținuților de a trăi cinstit după ispășirea pedepsei.

Referințe bibliografice:

1. А. Моль, *Социодинамика культуры, перевод с французского*, Москва, Изд. Прогресс, 1973.
2. Elena Plămădeală, *Accesul la informație dincolo de ziduri*, Biblioteca Publică de Drept. Miercuri, 11 noiembrie 2009, în: <http://www.bibliocity.blogspot.com/2009/11/accesul-la-informatie-dincolo-de-ziduri.html>.
3. Ansamblul de reguli minime pentru tratamentul deținuților și recomandările referitoare la acesta. Rezoluție adoptată la 30 august 1955, regula 40.
4. Statutul executării pedepsei de către condamnați, pct. 429, în: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 91-94/676 din 16.06.2006.
5. Oleg Rusu, *Resocializarea penitenciară și postpenitenciară a persoanelor supuse pedepsei cu închisoare*, Teză de doctor în drept. Chișinău, 2011.
6. <http://www.secularhumanism.ro/lang-ro/documente-internaionale/6-adunarea-parlamentar-a-consiliului-europei-recomandarea-1720-2005-educaia-i-religia.html>
7. V. Toncoglaz, „Activitatea serviciului socio-educativ în penitenciare”, în *Materialele Conferinței științifice „Strategia de dezvoltare a centrelor de justiție comunitară”*, Chișinău, 6-8 februarie 2007.
8. <http://www.frontpress.ro/2011/04/scandal-in-sua-dupa-ce-biblia-a-fost-decretata-singura-lectura-permisa-intr-o-inchisoare-detinutii-evrei-si-musulmani-s-au-plans-de-iscriminare-religioasa.html>
9. <http://www.evenimentul.ro/articol/reducerea-termenului-de-detentie-prin-lectura.html>.
10. В.М. Литвишков, А.В. Миткина, *Пенитенциарная педагогика*, Москва, 2004.